

УДК 159. 923. 2

Любов Співак

ORCID iD 0000-0002-3653-5432

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної та консультативної психології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, 01601 Київ, Україна,
l.m.spivak@npu.edu.ua

ІЄРАРХІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено ієрархії культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів закладів вищої освіти України. Розкрито психологічну сутність феномена «культурні ціннісні орієнтації». Описано організацію і методи емпіричного дослідження. Емпірично встановлено особливості ієрархії культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів закладів вищої освіти, порівняно з українськими студентами. Іноземні та вітчизняні студенти найбільшій важливості надали культурним ціннісним орієнтаціям полюсу «рівноправність», найменшій – «ієрархія». Проте іноземні студенти надали низьких рангів культурним ціннісним орієнтаціям усіх полюсів, порівняно з вітчизняними студентами закладів вищої освіти України, що статистично підтверджено.

Ключові слова: заклади вищої освіти; ієрархія; іноземні студенти; культурні ціннісні орієнтації; українські студенти.

<https://doi.org/10.28925/2078-1687.2019.3-4.168173>

Вступ. Інтенсифікація глобалізаційних процесів у сучасному світі актуалізує проблему підвищення стабільності кожної нації. Важливою умовою забезпечення стабільності нації визначено ієрархію культурних ціннісних орієнтацій студентської молоді, адже в цьому віці інтенсивно розвивається групова ідентичність. Із огляду на зазначене, для кожної держави підвищується значущість психологічних досліджень особливостей ієрархії культурних ціннісних орієнтацій молодих громадян, які стали студентами зарубіжних закладів вищої освіти.

Аналіз останніх наукових досліджень, присвячених проблематиці цінностей, дозволив установити, що проблема розвитку культурних ціннісних орієнтацій (культурних цінностей групового рівня) студентів закладів вищої освіти залишилася за межами наукового інтересу майже всіх зарубіжних і вітчизняних психологів.

Результати емпіричного вивчення вікової динаміки розвитку культурних ціннісних орієнтацій (культурних цінностей групового рівня) вітчизняних студентів 1–5 курсів за-

кладів вищої освіти України розкрито в нашій попередній науковій публікації. За результатами дослідження, що проводилося впродовж 2012–2013 рр., було встановлено пріоритетність культурних ціннісних орієнтацій полюсів «рівноправність» і «майстерність / панування» для студентів усіх курсів. Натомість найменшого значення українські студенти надали культурним ціннісним орієнтаціям полюсів «гармонія» та «ієрархія». Однак ієрархії культурних ціннісних орієнтацій усіх полюсів виявилися відмінними для студентів різних курсів, що пов'язано з віковими особливостями їх розвитку впродовж пізнього юнацького (студентського) віку (Співак, 2014).

Студентський вік визначено сенситивним для засвоєння особистістю суспільних цінностей і становлення її системи ціннісних орієнтацій, у якій чільне місце займають національнокультурні. Адже особистість цього віку активно інтегрується в культурний простір різних спільностей (Erikson, 1980), зокрема і національної.

У студентському віці посилення ідентифікаційних процесів, що стосуються суспільних цінностей, сприяє нормальній життєдіяльності особистості у суспільстві, привласненню

нею низки суспільних норм і правил, конструюванню особистого світогляду, власної життєвої позиції та індивідуальної системи цінностей. Гостра потреба студентської молоді зберегти індивідуальність, власне «Я» й особисто відповідати за себе і власні вчинки сприяє індивідуалізації суспільних норм і цінностей (Мухина, 1985).

Натомість ієрархія культурних ціннісних орієнтацій молодих представників кожної спільності, зокрема і національної, є необхідною умовою досягнення консенсусу, тобто стабільності такої спільності. Окреслене зумовило потребу емпіричного дослідження особливостей ієрархії культурних ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Проведений теоретичний аналіз засвідчив, що за межами наукового інтересу вітчизняних психологів залишилося питання про особливості ієрархії культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів закладів вищої освіти України.

Мета статті – встановити особливості ієрархії культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів закладів вищої освіти України.

За нашим припущенням, значущість культурних ціннісних орієнтацій для іноземних та українських студентів закладів вищої освіти є відмінною.

Для досягнення поставленої мети і перевірки припущення вирішувалися такі **завдання**: 1) емпірично встановлювалася ієрархія культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів закладів вищої освіти; 2) емпірично виявлялася ієрархія культурних ціннісних орієнтацій українських студентів закладів вищої освіти; 3) визначалася статистична значущість відмінностей ієрархій культурних ціннісних орієнтацій іноземних та українських студентів вітчизняних закладів вищої освіти.

Організація та методи дослідження. В емпіричному дослідженні, що проводилося впродовж 2018–2019 рр., взяли участь 89 іноземних і 93 українських студента других і четвертих курсів педагогічних закладів вищої освіти м. Київ. До групи іноземних студентів ввійшли громадяни Азербайджану і Туркменістану, які добре володіли російською мовою і впродовж навчання у закладах вищої освіти вивчали й українську мову.

Для емпіричного дослідження ієрархії культурних ціннісних орієнтацій студентської молоді було застосовано адаптований

опитувальник культурних ціннісних орієнтацій автора Ш. Шварца (SVS – Schwartz Value Survey) (Татарко, Лебедева, 2011; Співак, 2015). Вибір цього опитувальника обумовлювався низкою переваг, порівняно з іншими методами вивчення культурних ціннісних орієнтацій. Значна кількість культурних ціннісних орієнтацій дозволила деталізовано дослідити такі орієнтації та визначити їх ієрархію.

Запропоновані в адаптованому опитувальнику культурні ціннісні орієнтації або культурні цінності групового рівня презентують основні способи розв'язання суспільством базових проблем регулювання діяльності особистості. Такі способи реалізуються у трьох вимірах, за якими різні культури відрізняються між собою.

Перший вимір віддзеркалює сутність взаємодій між особистістю і групою. Полюсами першого виміру виступають «автономія» («інтелектуальна автономія» – широта поглядів, допитливість, творчість; «афективна автономія» – задоволення, різноманіття життя, насолода) і «належність» (соціальний порядок, повага до традицій, безпека, обов'язок, мудрість).

Другий вимір презентує забезпечення соціально-відповідальної поведінки особистості. Полюсами другого виміру є «ієрархія» (соціальна влада, авторитетність, підпорядкованість, багатство) та «рівноправність» (рівність, соціальна справедливість, відповідальність, допомога іншому, чесність).

Третій вимір пов'язаний із регулюванням ставлення особистості до її природного і соціального оточення. Полюсами третього виміру є «гармонія» (мир на Землі, єдність із природою, захист довкілля) та «майстерність / панування» (амбіції, компетентність, успіх) (Schwartz, 2006).

Кожне твердження опитувальника стосується цінностей полюсів окреслених вимірів.

Для встановлення статистичних відмінностей між одержаними кількісними даними ієрархії культурних ціннісних орієнтацій іноземних і вітчизняних студентів закладів вищої освіти використовувався t-критерій Ст'юдента. Значення t для $p \leq 0,01$ позначалися *; для $p \leq 0,05$ – ** (Сидоренко, 1998).

Результати дослідження. Результати вирішення визначених завдань дослідження щодо полюсів культурних ціннісних орієнтацій іноземних і вітчизняних студентів закладів вищої освіти подано в табл. 1.

Таблиця 1

**Кількісні показники полюсів культурних ціннісних орієнтацій іноземних та вітчизняних студентів закладів вищої освіти
(дані у середніх значеннях рангів)**

№ з/п	Полюси культурних ціннісних орієнтацій	Групи студентів	
		іноземних	вітчизняних
1.	Рівноправність	3,7	5,5
2.	Майстерність / домінування	3,6	5
3.	Інтелектуальна автономія	3,6	5
4.	Гармонія	3,6	4,7
5.	Афективна автономія	3,3	4,9
6.	Належність	3,2	4,9
7.	Ієрархія	3	3,9

Як видно з табл. 1, ієрархії полюсів культурних ціннісних орієнтацій іноземних та вітчизняних студентів закладів вищої освіти України суттєво відрізняються між собою. Іноземні студенти найбільшої важливості надали полюсу «рівноправність», дещо меншої та однакової – полюсам «майстерність / домінування», «інтелектуальна автономія» і «гармонія», ще меншої – полюсу «афективна автономія», ще меншої – полюсу «належність» і найменшої – полюсу «ієрархія». Порівняно з іноземними, українські студенти найбільшої значущості також надали полюсу «рівноправність», дещо меншої та однакової – лише полюсам «майстерність / домінування» й «інтелектуальна автономія», ще меншої та однакової – полюсам «афективна автономія» і «належність», ще меншої – полюсу «гармонія» і найменшої – також полюсу «ієрархія». Проте іноземні студенти оцінили усі полюси значно нижче (середні значення рангів – від 3 до 3,7), порівняно з українськими студентами (середні значення рангів – від 3,9 до 5,5). Статистична значущість відмінностей між ієрархіями полюсів культурних ціннісних орієнтацій іноземних і вітчизняних студентів виявилася досить великою ($t = 7,1^{**}$). Вважаємо, що визначені відмінності зумовлено як специфікою культурного життя громадян Туркменістану й Азербайджану та України, так і досить тривалим перебуванням іноземних студентів в іншому національному середовищі.

Нижче більш детально охарактеризовано особливості ієрархії полюсів культурних ціннісних орієнтацій іноземних і вітчизняних студентів.

Емпірично виявлено, що найвищих рангів

студенти надали культурним ціннісним орієнтаціям полюсу «рівноправність», що належить до другого виміру. Для іноземних студентів середнє значення рангів культурних ціннісних орієнтацій цього полюсу становить 3,7; для українських – 5,5. За переконаннями Ш. Шварца (2006), важлива проблема суспільства полягає у забезпеченні соціально-відповідальної поведінки його представників. Розв'язання цієї проблеми здійснюється засобами спонукань студентської молоді зважати на благополуччя інших, координувати власні дії, що сприяє регулюванню неминучої залежності між людьми. Вибір студентами цього полюсу цінностей засвідчує домінування у них прагнень до визнання моральної рівності людей, турботи про благополуччя інших і т. ін.

В іноземних й українських студентів установлено пріоритетність таких культурних ціннісних орієнтацій полюсу «рівноправність», як ліквідація несправедливості, турбота про слабких, рівні можливості для всіх, надійність у справах, допомога іншим, відданість друзям і своїм рідним, щирість. Вважаємо, що ця пріоритетність зумовлюється їх віковими особливостями розвитку А саме – інтенсифікацією процесу усвідомлення особистістю студентського віку себе як представника певного суспільства і нації, що до закінчення цього віку конкретизується у новій, суспільно значущій позиції.

Високі ранги від студентів одержали й культурні ціннісні орієнтації полюсів «майстерність / домінування» та «інтелектуальна автономія». Для іноземних студентів середнє значення рангів культурних ціннісних орієнтацій цих полюсів становить 3,6; для українських – 5.

Культурні ціннісні орієнтації полюсу «майстерність / домінування», що належить до третього виміру, пов'язані з вирішенням суспільством проблеми регулювання ставлень особистості до природного і соціального довкілля. До культурних ціннісних орієнтацій цього полюсу належать такі, як: схвалення і повага з боку значущих інших, упевненість у власних силах, самодостатність, старанність у роботі, цілеспрямованість, умілість, компетентність, ефективність, прагнення до успіху і досягнення цілей.

Культурні ціннісні орієнтації полюсу «інтелектуальна автономія», що належить до першого виміру, стосуються творчості, широти поглядів і допитливості особистості. Культурними ціннісними орієнтаціями цього полюсу є такі: свобода думок і вчинків, винахідливість, унікальність, неповторність, терпимість до інших ідей, думок і переконань, інтерес до нових знань.

Досить високих рангів студенти надали й культурним ціннісним орієнтаціям полюсів «гармонія» (для іноземних студентів середнє значення рангів цього полюсу становить 3,6; для українських – 4,7) і «належність». (для іноземних студентів середнє значення рангів цього полюсу становить 3,2; для українських – 4,9).

Культурні ціннісні орієнтації полюсу «гармонія», що належить до третього виміру, пов'язані зі ставленням особистості до свого соціального і природного довкілля. Особистість, яка надала перевагу культурним ціннісним орієнтаціям цього полюсу, не підтримує війн і конфліктів, прагне до єдності з природою, оберігає її, отримує позитивні емоції від краси природи і мистецтва.

Культурні ціннісні орієнтації полюсу «належність», що зараховані до першого виміру, стосуються сенсу життя особистості в суспільстві та збереження існуючого суспільного порядку; ідентифікації особистості з референтними соціальними групами і дотриманням їх цілей, способу життя тощо. Особистість, яка надала значущості культурним ціннісним орієнтаціям цього полюсу, підтримує стабільність у суспільстві, готова захищати свою країну від ворогів, виявляє повагу до старших, дотримується звичаїв своєї країни, неухильно захищає власні релігійні переконання і слідує своїй вірі, глибоко усвідомлює суспільні та громадянські обов'язки.

Досить високо студенти оцінили й культурні ціннісні орієнтації такого полюсу першого виміру, як «афективна автономія» (для іноземних студентів середнє значення рангів цього полюсу становить 3,3; для українських – 4,9). Культурні ціннісні орієнтації цього полюсу пов'язані із задоволеннями і різноманіттям життя особистості. Для особистості, яка надала переваги культурним ціннісним орієнтаціям цього полюсу, важливою частиною життя є задоволення власних бажань, захоплюючі подорожі, потурання собі.

Найнижчих рангів студенти надали культурним ціннісним орієнтаціям полюсу «ієрархія», що належить до другого виміру (для іноземних студентів середнє значення рангів цього полюсу становить 3; для українських – 3,9). Культурні ціннісні орієнтації цього полюсу стосуються статусу й авторитету особистості, багатства, соціальної влади чи підпорядкованості. Особистість, для якої важливі культурні ціннісні орієнтації цього полюсу, підтримує контроль над іншими, домінування і володарювання, легітимізацію нерівності між людьми у розподілі влади, ролей і ресурсів, право вести за собою людей, керувати і віддавати розпорядження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене емпіричне дослідження розкриває особливості ієрархії культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів, порівняно з вітчизняними студентами закладів вищої освіти України. Встановлено, що всі студенти найбільшої важливості надали культурним ціннісним орієнтаціям полюсу «рівноправність», найменшої – «ієрархія». Культурні ціннісні орієнтації полюсів «майстерність / домінування», «інтелектуальна автономія», «гармонія», «належність», «афективна автономія» отримали середні ранги від іноземних і вітчизняних студентів. Із поміж останніх іноземні студенти найбільшої та однакової значущості надали полюсам «майстерність / домінування», «інтелектуальна автономія» і «гармонія», дещо меншої – полюсу «афективна автономія» і найменшої – полюсу «належність». Порівняно з іноземними, українські студенти найбільшої та однакової важливості надали лише полюсам «майстерність / домінування» й «інтелектуальна автономія», дещо меншої та однакової – полюсам «афективна автономія» і «належність» і найменшої – полюсу «гармонія».

Встановлено, що іноземні студенти набага-

то нижче оцінили культурні ціннісні орієнтації всіх полюсів, порівняно з вітчизняними студентами закладів вищої освіти України, що підтверджено статистично. Визначені відмінності можуть зумовлюватися особливостями націокультурних умов життя іноземних і вітчизняних студентів до вступу в заклади вищої освіти і тривалістю перебування іно-

земних студентів в іншому націокультурному середовищі.

Тому перспективним для подальшого вивчення вважаємо питання чинників відмінностей ієрархії полюсів культурних ціннісних орієнтацій іноземних студентів закладів вищої освіти зарубіжних країн, порівняно з вітчизняними студентами.

Література

- Мухина В. С. Проблемы генезиса личности. Москва: МГПИ, 1985. 103 с.
- Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург: Речь, 1998. 350 с.
- Спивак Л. М. Возрастная динамика становления культурных ценностей группового уровня у юношества. *Психологический журнал*. 2014. № 3–4 (41–42). С. 72–76.
- Спивак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності: монографія. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута, 2015. 300 с.
- Татарко А. Н., Лебедева Н. М. Методы этнической и кросс-культурной психологии. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2011. 238 с.
- Erikson E. *Identity and the life cycle*. New York: Norton, 1980. 191 p.
- Schwartz S. A. Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. *Comparative Sociology*. 2006. № 5 (2–3). P. 137–182. DOI: <https://doi.org/10.1163/156913306778667357>.

References

- Mukhina, V. S. (1985). *Problemy genезisa lichnosti [Problems of the personality genesis]*. Moscow, Russia: MGPI (rus).
- Sidorenko, E. V. (1998). *Metody matematicheskoi obrabotki v psikhologii [Methods of mathematical processing in psychology]*. Saint Petersburg, Russia: Rech (rus).
- Spivak, L. N. (2014). *Vozrastnaia dinamika stanovleniia kulturnykh tsennostei gruppovogo urovnia u iunoshestva [Age Dynamic of Development of Young Cultural Values Group Level]*. *Psikhologicheskii zhurnal*, 3–4 (41–42), 72–76 (rus).
- Spivak, L. M. (2015). *Psikhologiya rozvytku natsionalnoi samosvidomosti osobystosti v yunosti [Psychology of development of personality's national self-consciousness in youth]*. Kamyanyets-Podilsky, Ukraine: Ruta (ukr).
- Tatarko, A. N., & Lebedeva, N. M. (2011). *Metody etnicheskoi i kross-kulturnoi psikhologii [Methods of Ethnic and Cross-Cultural Psychology]*. Moscow, Russia: Izdatelskij dom Vysshei shkoly ekonomiki (rus).
- Erikson, E. (1980). *Identity and the life cycle*. New York, USA: Norton (eng).
- Schwartz, S. (2006). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. *Comparative Sociology*, 5 (2–3), 137–182. DOI: <https://doi.org/10.1163/156913306778667357> (eng).

ИЕРАРХИЯ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Спивак Любовь, доктор психологических наук, профессор,
 профессор кафедры теоретической и консультативной психологии,
 Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова,
 ул. Пирогова, 9, 01601 Киев, Украина, l.m.spivak@npu.edu.ua

Статья посвящена иерархии культурных ценностных ориентаций иностранных студентов высших учебных заведений Украины. Раскрыта психологическая сущность феномена «культурные ценностные ориентации». Описаны организация и методы эмпирического исследования. Эмпирически установлены особенности иерархии культурных ценностных ориентаций иностранных студентов учреждений высшего образования, по сравнению с

українськими студентами. Іноземні та українські студенти найбільшої значимості представили культурним ціннісним орієнтаціям полюса «рівноправ'я», найменшої – «ієрархія». Однак іноземні студенти представили низькі ранги культурним ціннісним орієнтаціям всіх полюсів, по порівнянню з українськими студентами вищих навчальних закладів України, що статистично підтверджено.

Ключові слова: ієрархія; іноземні студенти; культурні ціннісні орієнтації; університети вищої освіти; українські студенти.

THE HIERARCHY OF CULTURAL VALUE ORIENTATIONS OF FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Spivak Luibov, Doctor of Science (Psychology), Professor,
Professor of Department of Theoretical and Counselling Psychology,
National Pedagogical Dragomanov University,
9 Pyrogova Str., 01601 Kyiv, Ukraine, l.m.spivak@npu.edu.ua

The article is devoted to the hierarchy of cultural value orientations of foreign students of higher education institutions of Ukraine. The psychological essence of the phenomenon of «cultural value orientations» is revealed. Cultural value orientations (or group-level cultural values) present the main ways for society to solve the basic problems of regulating one's personality. Such methods are implemented in three-dimensional poles, in which different cultures differ from each other. The first dimension represents the essence of the interactions between a person and a group. The second dimension concerns the provision of socially responsible human behaviour. The third dimension is related to the regulation of the attitude of man to his natural and social environment. The organization and methods of empirical research are described. The peculiarities of the hierarchy of cultural value orientations of foreign students of higher education institutions have been empirically established in comparison with Ukrainian students. Foreign and domestic students gave the highest importance to the cultural value orientations of the «egalitarianism» pole, the smallest – the «hierarchy». The cultural value orientations of the poles «mastery / domination», «intellectual autonomy», «harmony», «embeddedness», «affective autonomy» received middle ranks from foreign and domestic students. However, foreign students gave low grades to the cultural values of all poles, compared to domestic students of higher education in Ukraine, which is statistically confirmed. The identified differences may be conditioned by the peculiarities of national and cultural conditions of life of foreign and domestic students before entering higher education institutions and the length of stay of foreign students in another national cultural environment.

Key words: cultural value orientations; foreign students; hierarchy; institutions of higher education; Ukrainian students.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2019

Прийнято до друку 31.10.2019